
KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASINDA İ'RÂBİN ROLÜ

THE ROLE OF THE İ'RÂB IN THE UNDERSTANDING OF THE QUR'AN

Doç. Dr. Abdulkerim SEBER
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Tefsir ABD
aseber@agri.edu.tr

Atf Gösterme: SEBER, A. (2017). Kur'an'ın Anlaşılmasında İ'râbın Rolü, *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)*, 1(1), 141-166.

Geliş Tarihi:	Özet: Kur'ân'ın lügavî bakımdan anlaşılmasının üç safhaya ayrılması mümkündür. Bunlardan birincisini, Kur'ân müfredatının oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yani -her metinde olduğu gibi- Kur'ân'ın anlaşılması için öncelikle ilahi, kelâmın metnindeki kelimelerin anlaşılması gerekir. Kur'ân'ın anlaşılmasının ikinci safhasını, Kur'ân'ın cümle yapısıyla alakalı ilimler oluşturmaktadır. Arapça'da buna nahiv ve i'râb ilmi tekabül etmektedir. Üçüncüsü de Kur'ân'ın i'câzı ve belagatidir. Yani başta Meânî, Beyân ve Bedî ilimleri olmak üzere belagat ilimlerinin de yerine göre anlama tesirlerinden bahsedilmesi mümkündür. Ancak bunlardan en önemlisi, bir kelimenin bulunduğu yere veya pozisyona göre cümle içerisinde yüklendiği manadan bahseden ilme nahiv ve i'râb ilmidir. Her ne kadar aralarında yerine göre bazı farklılıklar bulunsun da birbirleri yerine kullanılabilirler. Diğer taraftan Kur'ân'ın anlaşılmasına yardım eden ilimlere Kur'ân ilimleri denilmektedir. İ'râbü'l-Kur'ân da bunlardandır. Her ne kadar bazıları tarafından i'râbü'l-Kur'ân Arap dilinin bir şubesi olduğu zannedilse Kur'ân'ın Arapça olması i'râbın da Kur'ân ilimlerinden sayılması için yeterli bir delildir. Bu fikir sadece bizim kanaatimiz değil, sahanın otoritelerinin itiraflarıyla ve i'râbın Kur'ân'ın anlaşılmasında icra ettiği fonksiyon ile de alakalı bir durumdur. Diğer taraftan Kur'ân'ın diline ait ilk eserlerin ve tefsirlerin dilciler tarafından verildiği bilinmektedir. Bunlar içerisinde i'râb ilminin Kur'ân ile olan münasebetinin ilk asırlara kadar uzanan bir tarihçesinin olduğu bilinmektedir. Tefsir metodolojisiyle ilgili kaynaklarda müfessire lazım olan ilimler içerisinde Arap dili ilk sıralarda zikredilmiş, Kur'ân'ın anlaşılmasının Arapça'nın bilinmeden mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Hâsılı, Kur'ân Arap diliyle indirilmiş olup anlaşılması da Arap dilinin kaidelerinin Kur'ân'a tatbik edilmesiyle olacaktır.
11 Aralık 2017	
Kabul Tarihi:	
25 Aralık 2017	

© 2017 AGİİD.

Tüm Hakları Saklıdır.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, Kur'ân, İ'râb, Sentaks.*

Abstract: It is possible to divide the understanding of the Quran into three phases. We can say that the first of these is the Quran curriculum. In other words, as it is in the text - in order to understand the Quran, it is firstly

necessary to understand the words in the text of the divine, the word. (Semantics). The second phase of the understanding of the Quran is related to the sentence structure of the Quran. In Arabic this corresponds to nahv and i'rab. The third is the Quran and the rhetoric of the Quran. In other words, it is possible to mention the effects of comprehension according to the place of the lecturing sciences, especially the sciences of Maanî, Bayân and Badî. (Eloquence). However, the most important of these is the nahv (syntax) and i'râb, which refers to the sense that a veil is placed in the sentence according to the position or position in which it is found. On the other side, the sciences that help the understanding of the Quran are called the Quran sciences. Ulûm al-Quran) These are syntax of the Quran. Although it is believed by some that i'râb al-Quran is a branch of the Arabic language, the Qur'an's being Arabic is also a sufficient evidence to be counted from the Quran's sciences. This idea is not only our opinion, but also the confessions of the authorities of the field and the function that the i'râb has performed in the understanding of the Quran. On the other hand, it is known that the first works and commentaries belonging to the language of the Quran are given by the linguists. Among these, it is known that the history of i'râb is a history dating back to the first centuries of the relation with the Quran. The Arabic language was mentioned in the first order in the sciences that needed commentators in the sources related to the method of commentary scholars and it was stated that the understanding of the Quran cannot be realized without knowing Arabic. As a result, the Quran has been reduced by the Arabic language and its understanding will be by applying the bases of the Arabic language to the Quran.

Keywords: *Tafsîr, Quran, I'râb, Syntax.*

1. Giriş

Kur'ân'ın, Kur'ân, sünnet ve sahabe sözü gibi nakli deliller sayesinde yapılan tefsirine tefsir sahasında rivayet tefsiri denilmektedir. Başta dil, siyak-sibak olmak üzere bir takım akli delillerle yapılan tefsirlere de dirayet tefsiri adı verilmektedir. Ancak rivâyet tefsîrlerinin her zaman nakli bilgilerden meydana geldiği söylenemediği gibi, dirayet tefsiri olarak bilinen tefsirlerin de tamamen akli delillerden ibaret olduğu iddia edilemez. Yani rivâyet tefsîri olarak bilinen bazı tefsîrlerde dirâyet metoduna ait önemli bazı bilgilerin bulunabileceği gibi, dirâyet tefsîrlerinde de rivâyet tefsîrlerinde olması gerekenden daha fazla rivâyetle karşılaşabiliriz.¹ Bunun en güzel örneği dirâyet tefsiri olarak tanınan tefsirlerden Zemahşerî (538/1144)'nin Keşşâf'ıdır. Buna rağmen bu tasnif tefsîr âlimleri tarafından kullanılmaktadır.

Diğer taraftan “Kur'ân ilimleri” olarak bilinen ilimlerden, Kur'ân'ın garibleri, mübhemleri, müşkilleri, muhkemleri, mücmelleri, müteşâbihleri, meselleri, yeminleri, i'râbı gibi pek çoğunun doğrudan lügavi ilimlerle; Kur'ân'ın üslûbu, i'câzı, îcâzı, mecâzı, gibi diğer bazılarının da Arap belâgatiyle alakalı olduğu söylenebilir. Esbâb-i

¹ Mesela bu konuda ilk akla gelen rivâyet tefsîrlerinden birisi olan Taberî'nin tefsîri hakkında Tayyip Okiç özetle şunları kaydetmektedir: “İbn Cerir et-Taberî'nin büyük tefsîri, tefsîr sahasında zengin bir hazinedir. Bu zat Basra-Kûfe ihtilafları gibi filoloji sahasındaki birçok ihtilaflı kaydetmiş ve kendisinden önceki kaynaklardan bol bol istifade etmiş, bu şekilde bunlardan bazılarını da kaybolmaktan kurtarmıştır. (Okiç, 1995: 153)

nüzûl, nâsîh-mensûh gibi birkaçını hariç tutarsak, Kur'ân ilimlerinden hemen hemen tamamının lüğavî ilimlerle bir şekilde irtibatlı olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla lüğavî ilimler, Kur'ân'ı anlama ve yorumlama konusunda eski yeni hiçbir araştırmacının kendisinden müstağni kalamayacağı ilimler olarak kendisini göstermektedir. Bu yüzden selef âlimlerinin, dil ilimlerine dini ilimler derecesinde değer verdikleri, çoğu kere de bunları dini ilimlerden saydıkları bir gerçektir.

Kur'ân'daki her müşkilin lüğavî olduğunu söyleyemeyiz. Ne var ki *Müşkilü'l-Kur'ân*'la ilgili eserlere baktığımız da bunların her birinin dile taalluk eden bir yönünün bulunduğunu görebiliriz. Binaenaleyh bu müşkillerden pek çoğunun da dil vasıtasıyla çözülmesi mümkündür. Mesela Kur'ân müşkillerinden sayılan heberî sıfatların mecâzı kabul etmeyenlerce müşkil sayıldığı bilinmektedir. Ancak Araplar tarafından eskiden beri bilinen ve kullanılan mecâzî ifadeler olması hasebiyle bunların her müfessir tarafından müşkil kabul edilmedikleri de bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerim'deki müşkiller konusunda belki de ilk sırada yer alan İbn Kuteybe (276/889)'nin *Te'vîlü Müşkilü'l-Kur'ân*'ının konu başlıklarının büyük bir bölümünün lüğavî müşkillerden meydana gelmiş olması bunu göstermektedir.

Ayrıca başta Zerkeşî (745/1344)'nin *Burhân*'ı ve Süyûtî (911/1505)'nin *İtkân*'ı, olmak üzere tefsîr usûlü ve Kur'ân ilimleri sahasında yazılan pek çok eserde Kur'ân i'râbıyla ilgili müstakil bölümlerin yer almış olması, İ'râbü'l-Kur'ân'ın Kur'ân ilimleri içerisinde değerlendirildiğini göstermektedir. Mesela Zerkeşî'nin *Bürhân*'ında i'râb konusunun kitabın hacmine göre çok önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Kur'ân'ın müfredâtının ve terkiibinin bilinmesinin nahiv ilmi sayesinde olduğuna işaret eden Zerkeşî, *Burhân*'ında i'râbın mânâları açıkladığını, muhtelif mânâları birbirinden ayırdığını, mütekellimin sözündeki maksadına vakıf olmanın ancak i'râb ile mümkün olduğunu örnekleriyle açıklamaktadır. (Zerkeşî, 1988)

Netice itibariyle, Kur'ân'daki her müşkilin dil menşeli olduğunu söyleyememek de bunların pek çoğunun dil ve i'râb ile irtibatlı olduğunu düşünüyoruz. *Müşkilü'l-Kur'ân*, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân* ve İ'râbü'l-Kur'ân kavramlar teorik olarak birbirlerinden farklı da olsalar, pratikte birbirinden tamamen ayrı düşünülmesi mümkün olmayan kavramlardır. Ancak biz bu çalışmada özellikle i'râbü'l-Kur'ân'a yoğunlaşmak istiyoruz. Zira yukarıda saydığımız Kur'ân ilimlerinden tamamına yakınının Kur'ân'ın müfredât kısmıyla alakalı olduğu görülürken i'râbü'l-Kur'ân ilahi kelamın münhasıran sözdizimi (sentaks) yönüyle alakalıdır. Bundan dolayı daha ilk asırlarda Kur'ân'ın cümle yapısının ele alındığı eserler birbirini izlemiştir. Yani Kur'ân-ı Kerim'deki müşkillerin onun müfredâtından ziyade cümle yapısında yoğunlaştığını görüyoruz. Dolayısıyla bu çalışmada özellikle tefsirciler arasında diğerlerine göre oldukça az çalışılan bir konu olduğunu düşündüğümüz i'râbü'l-Kur'ân'ın tefsir ilmi için önemini göstermeye çalışacağız.

Yalnız burada okuyuculara tefsirciler arasında bizim de belli ölçülerde uymamız gereken bir teamülü hatırlatmamızda fayda vardır. Şöyle ki; umumiyetle tefsirciler bir

konudaki temel prensipleri ve tefsirciler arasındaki yaygın görüşü ortaya koyduktan sonra meselenin teferruatını ilgili bilim dalına bırakmaktadırlar. Söz gelimi fıkıhla alakalı bir konu anlatıldıktan sonra konunun tafsilatı için fıkıh kitaplarına müracaat edilmesi istenir. Dolayısıyla bu çalışmada ele aldığımız örnekler sadece i'râbın mana ve hüküm üzerindeki tesirine dikkat çekmekten ibarettir. Yoksa bizim verdiğimiz örnekler, akait ve fıkıh gibi her biri farklı disiplinlerce ele alınması gereken âyetlerin nihai tefsirleri olarak görülmemelidir.

2. İ'râb

İ'râb'ın Sözlük Manası; Sözlükte beyan etme, açıklama ve ortaya koyma gibi manalara gelen *i'râb* kelimesi, (عرب) kökünden müştak olup if'âl babından gelmektedir. (Karahisârî, ty) Zemahşerî, açık konuşan birisi için (عرب لسانه عرابية) demektedir. Keza ondan daha açık konuşan kimseyi görmedim, manasında (وما سمعت اعراب من كلامه) demektedir. (Zemahşerî, 2009). İbnül-Enbârî (271/884), *i'râb*'a bu ismin verilmesinin sebebini, kelimenin sözlük anlamıyla kurduğu irtibat vasıtasıyla açıklamaktadır. Buna göre *i'râb*, açığa çıkarmak demektir. Nahivdeki *i'râb* da bir bakıma mânâları açığa çıkardığı için *i'râb* denilmiştir. Müellifin bu konudaki ikinci gerekçesi ise *i'râb*ın, Arapların midesi bozulan kimsenin durumunu ifade eden “عربت معدته” tabirinden alınmış olmasıdır. Zira *i'râb* kelimelerin sonlarında meydana gelen değişikliği ifade etmektedir. Üçüncü olarak bir sözü söyleyen kimse sözüyle muhatabına kendisini sevdirmeye çalışır. Araplar da kendisini eşine sevdirmeye çalışan kadına “امرأة عروبة” derler. Nitekim âyetteki “عربا اترابا/Kendilerini eşlerine sevdirmeye çalışan kadınlar” (Vakıa: 56/ 37) demektir. Dolayısıyla aradaki bu benzerliklerden dolayı nahiv ilmindeki kelimenin anlamının değiştiğini gösteren alâmetler *i'râb* diye isimlendirilmiştir. (İbnü'l-Enbârî, 1999)²

İ'râb'ın Istilâhî Manası: İstilâhî anlamda *i'râb* için birbirinden farklı tariflerden bahsetmemiz mümkündür. Zira zahiri ve manevi yönleri dikkate alınarak *i'râb* için birbirinden farklı tarifler yapılmıştır. *İ'râb* bir yönüyle lafzî, takdiri ve mahalli olmak üzere üçe ayrılırken diğer bir yönüyle lafzi ve manevi olarak ayrılmaktadır. Bu bakımdan bu konudaki tariflerin bakışı açısına göre değişmektedir. Mesela Klasik dilcilerin büyük bölümünün *i'râb*ı, “Âmilin gereğini açıklamak üzere hareke, harf, sükûn ve hazif gibi kullanılmasıdır” şeklinde açıkladığı bildirilmektedir. (Civelek, 2003) *İ'râb* konusunda bizce en kapsamlı tariflerden birisi Muhammed Birgivî (1143/1731) tarafından yapılmıştır. “Bir vasıta ile kelimenin sonunun muayyen bir *i'râb* üzerine olmasını gerektiren şeydir” diye tarif eden Birgivî, bu vasıtanın da kelime üzerinde fâiliyet, mef'ûliyet ve izafet gibi *i'râb*ı gerektiren şeyler olduğunu söylemiştir. İsimlerde gizli bir mananın bulunmasını sağlayan şeydir; bundan dolayı isimlerde ref, nasb ve cer gibi alametlerin bulunması gerektiğini, buna göre fâilin ref, mef'ûlün nasb, muzâfün ileyh'in de cer olduğunu açıklamıştır. Ref, nasb, cer gibi zahiri alametlerin

² *İ'râb*ın sözlük anlamı için bkz. (Ezherî, ty.; Cevherî, 1979.; İbn Manzûr, ty.; İbn Side, 2000.; Suyuti, 1985)

esasen manaya taalluk eden fâiliyyeti, mef'ûliyyeti ve kelimenin muzâfün ileyh olmasını gerektirdiğini ifade etmektedir. (Birgivî, 1969)

2.1. İ'râb'ın Kur'ân İlimleri İçindeki Yeri ve Önemi

Tâbiînin ileri gelenlerinden Mücâhid (103/721), “Allah'a ve âhiret gününe inanan kimsenin, Arap dilini ve lehçelerini bilmeden, Allah'ın kitabı hakkında konuşması helal olmaz” derken, dört büyük mezhep imamından birisi olan Mâlik b. Enes (179/795)'in, “Arap dilini bilmediği halde Allah'ın kitabını tefsîr etmeye kalkışan kimseleri mutlak surette cezalandırırım” dediği bildirilmektedir. (Zerkeşî, 1988; Zerkânî, 1996; Akk, 1994) Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed el- İsbahânî (309/921) şöyle demiştir: “Bize ulaştığına göre, Allah Teâlâ diğer ümmetlere vermediği üç şeyi sadece bu ümmete tahsis etmiştir: Bunlar İsnat, nesep ve i'râb ilmidir.” (Şenkî, 1989)

Takıyyüddin Ebu Abbas Ahmed b. Muhammed Şümmünî (872/1468), Hocası Muhammed b. İbrahim et- Telemsânî (771/1369)' den şu vakayı nakletmiştir:

“Hocamız Kâdı Saîd el-Ukbânî'nin verdiği habere göre, Merâkeş'de İslami ilimlerle uğraşan bir Yahûdî vardı. Bir gün bana “peygamberinizin bütün insanlığa gönderildiğine dair eliniz de bir delil var mıdır? Dedi. Ben de Rasûlullah (sav)'in “*Ben kırmızı ve siyah tenli herkese peygamber olarak gönderildim.*” (Ahmed b. Hanbel, 1313) hadîsi vardır” dedim. Bu tek kişinin haberidir; Haber-i vâhid, zandan başka bir şey ifade etmediği için, delil olamaz; bana kesinlik ifade eden bir delil getirmelisin” dedi. Ben de (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ) âyetini okudum. O da “Bunun hâli, harf-i cer ile mecrûr olan hâl sahibi üzerine tekaddüm etmesini doğru bir i'râb'veçhi olarak kabul edenlere göre delil olabileceğini; bütün âlimlerin bu görüşte olmadığını söylemiştir”. (Şümmünî, 1887:)

Gerçekten bu durum, âyetlerin delalet ettiği manaların tespit edilebilmesi için i'râbının iyi bilinmesine ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir.

Cermî'nin “Ben otuz seneden beri insanlara Sibeveyh'in *el-Kitâb*'ından fıkha dair fetvalar verdim” dediği bildirilmektedir. (Kurtubî, 1964). Keza Arapça'yı Halil b. Ahmed (175/791), Sîbeveyh (180/796), Kisâî ve Ferrâ gibi mütekaddimîn âlimleri derecesinde anlayamayan kimselerin, din hakkında konuşmamalarının gerektiğine işaret eden Şâtübî (790/1388), bir müçtehidin, dil konusunda her ne kadar Araplar seviyesinde olmasa da adeta onlar gibi Arapça bilmesinin şart olduğuna, aksi takdirde mukallit olmaya razı olması gerektiğine dikkat çekmektedir.³

Nahiv ilminin Arap dilinin kanunu ve terazisi olduğunu, Rasûlullah (sav)'den sonraki raşit halifelerin Arap dilinin kaidelerini öğrenerek ezberlediklerini söyleyen

³ “Yeryüzünde âlim kalmadığı zaman insanlar cahil reisler edinirler” hadisinin kapsamına girmekten sakınmanın gerektiğine dair İmam Şâfi'nin telkinlerine yer veren Şâtübî, rivâyette geçen cahil reislerin Kur'ân ve sünnetteki Arapça'yı anlamayan, kitap ve sünneti bir delile dayanmadan mücerret akılla açıklayan kimseler olduğuna dikkat çekiyor. (Buhari, ty.; Neysaburi, 1924; Şâtibi, 2000)

Kalkaşandî, (821/1418)'nin bu konudaki iddiası, Arap dilinin bir nevi din olduğu yönündedir (Kalkaşandî, 1963)⁴

Sadece Arap nahvini bilmenin fasih Arap kelamını anlamada yeterli olmadığını söyleyen Süyûtî bunu daha ileriye götürerek, Arap kelamına yerinde bizzat muttali olmanın hatta Arap tabiatıyla tabiatlanmanın ve bu hususta derinleşmenin gerektiğini iddia etmektedir. (Suyûtî, 1985)

Sonuç olarak geçmişten günümüze kadar Kur'ân'ın diline dair araştırmaların dini ilimler içinde geniş bir yer tuttuğu, dil ve Kur'ân araştırmalarının her aşırda paralel seyrettiği, her dönemde Kur'ân'ın dili ve i'râbıyla ilgili eserler verildiği, çoğu zaman da bunların aynı müellifler tarafından yapıldığı görülmektedir.⁵ Öyle ki vahiy devam ederken bile Mekke müşriklerinin Kur'ân lafızlarının mânâlarını lüğavî tahrîf ve te'vîllere başvurmak suretiyle çeşitli dil oyunlarına müracaat ettikleri ilâhî vahyi dil yönüyle tahrîf etme gayreti içine girdikleri, daha sonraki asırlarda da Mu'tezile, Şîa, Mücessime, Müşebbihe, Cebriye ve Kaderiye gibi muhtelif cereyanların te'vîllerinin büyük bir kısmının lüğavî unsurlardan oluştuğu söylenebilir. Bugün dahi yapılan pek çok batıl tevîlin sebebinin, lüğavi olduğu görülmektedir. Binaenaleyh bugün de Kur'ân konusunda yapılan pek çok araştırmanın, tevîl ve yorumların merkezinde dilin önemli bir faktör olduğunu, Kur'ân'ı anlamada filolojik tefsîrin⁶ diğerlerine göre tartışmasız bir yere sahip bulunduğunu, tefsîr metodolojisi içerisindeki önemini hâlâ kaybetmediğini düşünüyoruz.

2.2. Anlama Tesiri Yönüyle İ'râb

Kur'ân'ın lüğavî bakımdan anlaşılmasının üç safhaya ayrılması mümkündür. Bunlardan birincisini, Kur'ân müfredatının oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yani -her metinde olduğu gibi- Kur'ân'ın anlaşılması için öncelikle metnindeki kelimelerinin anlaşılması gerekir. Kur'ân'ın anlaşılmasının ikinci safhasını, Kur'ân'ın cümle yapısıyla ve terkibiyle alakalıdır. Buna Arapça'da nahiv ilmi tekabül etmektedir. Üçüncüsü de Kur'ân'ın i'câzı ve belagatidir. Yani başta Meânî, Beyân ve Bedî ilimleri olmak üzere belagat ilimlerinin de yerine göre anlama tesirlerinden bahsedilmesi mümkündür. Ancak

⁴ İbnü'l-Cevzî, Nahiv ve dil ilimlerinin dilciler tarafından, tefsîr hadis fıkıh gibi ilimlerin başına geçirilmesini dil ilimlerine şer'î ilimlerden daha fazla önem verilmesini eleştiren ibadete, nefis terbiyesine kalbin ıslâhına doğrudan tesiri olmayan bu ilimlerin, dînî ilimlerin öğrenilmesinde birer vasıta olduklarını söylemektedir. Dil ilimlerinin dini ilimlerden daha faziletli kabul edilmesinin, insanlara İblis'in ilka ettiği bir kuruntu olduğunu söyleyen İbnü'l-Cevzî, ömrü dil ilimlerinden daha değerli olan dînî ilimlere harcamanın gerektiğine atıfta bulunarak dilde aşırı gitmenin zararlarına dikkat çekmektedir. (İbnü'l-Cevzi, ty.)

⁵ Mesela H. yedinci asrın meşhur dilcilerinden *el-Lübâb fî İleli'l-Binâ ve'l-İ'râb* isimli eserin yazarı olan Ebûlbekâ Abdullah b. Hüseyin el-Ukberî aynı zamanda *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân* adlı eserin de müellifidir.

⁶ Burada 'filolojik tefsîr' kavramını kullanmamızın sebebine kısaca temas etmemiz gerekiyor. Kur'ân'ın dil ve gramer merkezli açıklamalarının orijinal adının 'lüğavi tefsîr' kavramı olduğunu biliyoruz. Ancak son dönem Kur'ân araştırmalarında lüğavî tefsîr yerine 'filolojik tefsîr' 'dilbilimsel tefsîr', 'dilsel tefsîr' gibi kavramlarının kullanıldığını görülmektedir. Ne var ki aynı anlama gelen bu terimlerden 'filolojik tefsîr' kavramının tefsîr sahasında diğerlerinden daha önce girmiş ve literatüre yerleşmiş olması, bizim de bu kavramı zaman zaman kullanmamızın en önemli sebebidir. Bu konularla ilgili olarak bkz. (Karagöz, 2010)

bir kelimenin bulunduğu yere veya pozisyona göre cümle içerisinde yüklendiği manadan bahseden ilme nahiv ve i'râb denilmektedir. Her ne kadar aralarında yerine göre bazı farklılıklar bulunsun da birbirleri yerine kullanılabilirlerdir.

İbn Kuteybe i'râbın Arap kelimelerinde delaletiyle ilgili olarak şöyle diyor:

“Bir kimse (tenvinli) “ هَذَا قَاتِلٌ أَخِي ”, diğeri de izafet terkibi yaparak (tenvinsiz) “ هَذَا قَاتِلٌ أَخِي ” demiş olsa, birinci kimsenin sözünden kardeşini öldürmediği; ancak öldüreceği, ikincisinin sözünden ise kardeşini öldürdüğü anlaşılır.

Umumiyetle durum böyle olmakla beraber her farklı i'râbın farklı manayı gerektirdiği de söylenemez. Suyûtî'nin de açıkladığı gibi, iki veya üç farklı şekilde i'râb edildiği halde aynı mânâyâ gelen birtakım âyetler bulunmaktadır. Mesela “ لَا يَسْتَوِي ” (Nisâ:4/95) “الْفَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ” âyetindeki “غَيْرُ” kelimesinin “الْفَاعِدُونَ” kelimesinin sıfatı olmakla merfu, “الْمُؤْمِنِينَ” kelimesinin sıfatı olarak mecrur, istisnâ olmak üzere mansub olduğu ve üç i'râb vechinin de ciddî bir anlam değişikliğine sebep olmadığı bildirilmektedir. (Suyûtî, 1985)

Zerkeşî de Kur'ân i'râbının manaya delaletini şu cümlelerle açıklamaktadır:

Kur'ân'ı anlayarak okumak isteyen kimsenin, okuduğu âyetin -müfret olsun mürekkebe olsun- bütün kelimelerini bilmesi gerekir. Çünkü i'râb manadan meydana gelmiştir. Yani i'râb mananın fer'idir de, mânâ i'râbın fer'i değildir. Bu sebeple sûrelerin başında bulunan harflerin i'râbını yapmak câiz değildir. Çünkü bunlar, mânâsı ancak Allah ve Rasûlü tarafından bilinen müteşabih âyetler cinsindedir. (Zerkeşî, 1988). Mesela bu kaideden dolayı (وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً) ⁷ âyetindeki (كَلَالَةً) lafzının nasb olmasına sebep olan i'râb vechinin tayin edilebilmesi, bu lafız ile kastedilen mananın bilinmesine bağlı olduğunu söyleyen Zerkeşî şöyle diyor: “Bu kelime ölünün ismi midir, ölüye varis olan kimsenin ismi midir yahut ölünün bıraktığı malın ismi midir? Bunların bilinmesi gerekir. Şâyet bu kelime ölünün ismiyse hâl olmak üzere nasb olması, varislerden birinin ismiyse (يُورَثُ) kelimesinin zamirinden hâl olmak üzere nasb olması, malın ismiyse (يُورَثُ) fiilinin ikinci mef'ûlü olmakla yine nasb olması gerekir.” (Zerkeşî, 1988:)

Buradan da anlaşıldığına göre Kur'ân-ı Kerim'deki her bir kelime bulunduğu yere manevi ve i'râbî değer kazanmakta, dolayısıyla kelimelerde ihraz ettiği yere göre de i'râb almaktadır. Bu bakımdan i'râbı anlama tesir eden ve etmeyen olarak da ikiye ayırabiliriz.

2.2.1. Manaya Tesiri Olmayan İ'râb

İ'râbın anlama tesirinden kastımız, âyetten farklı i'râb vechlerinden dolayı farklı anlamlara gelmesidir. Yoksa aynı manaya gelen farklı ifadeler olması demek

⁷ Mezkûr Âyetin tamamı şöyledir: (وَلكُمْ بَصْفُ مَا تَرَكَ أَرْوَاهُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ) بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ التَّمَنُّ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي التَّلَاثِ مِنْ بَعْدِ (وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ وَصِيَّةٍ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ خَلِيمٌ) Nisâ: 4/12.

değildir. Dolayısıyla anlama tesiri olmayan i'râb, farklı bir hükmün ve mananın sebebi olmayan i'râb demektir. Bu ihtilafların lafzi bir ihtilaf olduğunu ve âyetin anlamına tesir etmediğini ifade edebiliriz. Mesela (شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَانِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)⁸ âyetinde geçen (قَانِمًا) lafzının nasb olmasında beş farklı i'râb veçhi bulunmaktadır. Birincisi kelime (شَهِدَ) fiilinin fâilinden hal olmakla nasptir. İkincisi kelime medih üzere nasptir. Üçüncüsü (إِلَهَ) lafzından sıfat olmakla mansuptur. Dördüncüsü (الْعِلْمِ) masdarının mef'ûlü olmakla mansuptur. Beşincisi (هُوَ) zamîrinden hâl olmakla mansuptur. (Âlusî, ty.; Halebî, 1986) Yine mesela (مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا) (Müddessir: 74/31) âyetinde geçen (مَثَلًا) lafzının nasb olmasını Basralılar temyiz olmasına bağlarken Kûfeliler kelimeyi hal olarak okumaktadır. Ebû Hayyân el-Endelüsî (745/1344) bunun temyiz olarak nasb olduğunu söylemektedir. (Endelusî, 2001) Hal ile temyiz arasında anlam bakımından ciddi bir farklılığın bulunduğu söylenemez. Dolayısıyla bunların anlamdan ziyade farklı ifadelerle meydana getirilen meâller üzerinde bir takım fonksiyon icra ettiği düşünülebilir. Diğer bir ifadeyle bunların aynı anlama gelen farklı i'râb vecihleri olduğu söylenebilir.

2.2.2. Anlama Tesir Eden İ'râb

İ'râbın anlama tesiri demek, âyetten farklı hükümlerin çıkarılmasının mümkün olması demektir. Öyle ki Kur'ân-ı Kerim'in îcâzı, hazifler, takdim-tehirler, zamirler vs. âyetlerden farklı manaların çıkarılmasının da sebebidir. Bu durum Arap dilinin kendisine mahsus i'râbî özelliğinden kaynaklanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümü olan i'râb'ı-Kur'ân bölümünde bunun pek çok örneği verilecektir.

3. İ'râb'ı-Kur'ân

Çalışmamızın bu bölümünde konumuzu bazı tasnifler üzerinden anlatmaya çalışacağız. Şöyle ki Mushaf bir bütün olarak ele alındığında Kur'ân i'râbıyla alakalı ihtilafların belirli bir konusu bulunmamaktadır. Yani i'râbî ihtilaflar veya farklılıklar belirli konulara münhasır değildir. Konusu ne olursa olsun bir takım âyetlerde i'râbî farklılıklardan, ihtilaflardan yerine göre de müşkillerden bahsetmek mümkündür. Ancak biz Kur'ân i'râbının sebep olduğu başta kelâmî ve fikhî âyetler olmak üzere konunun bazı örneklerini vereceğiz. Ancak bunlara geçmeden önce burada bazı prensipleri kısaca hatırlatmamız gerekmektedir.

Nahiv kitaplarında mu'ribin riayet etmesi gereken bazı prensiplere de yer verilmiştir.

İbn Hişâm (218/833), mu'ribin Kur'ân'ı Arap dilinde sabit olmayan i'râb vecihlerine hamletmemesi gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Kur'ân'ın i'râbını yapan kimse, ona kuvvetli i'râb vecihleri takdir etmeli ve onu asla şâz, zayıf i'râb vecihlerine hamletmemelidir. Muribe gerekli olan en önemli şey, ister müfret ister mürekkep olsun, irabını yaptığı şeyin manasını bilmesidir. Pek çok

⁸ Âyetin tamamının meâli şöyledir: “Allah, melekler ve ilim sahipleri adaleti ölçü olarak şöyle şahitlik ettiler: “O Allah ki kendisinden başka kulluk edilmeye layık hiçbir ilah yoktur.” Gücü karşısında durulmayan ve her şeyi yerli yerince yapan kulluğa layık tek ilah O'dur.” Âl-i İmrân: 3/18.

kimsenin ayağı bu kaideye uymadığı için kaymıştır. Çünkü i'râb mânânın fer'idir." (İbn Hişam, ts.:)

Bu konudaki açıklamalardan birisi de şöyledir:

“Bir âyette şer’î mânâ ile lüğavî mânâ teâruz ettiği zaman şer’î mânâyı öncelik tanınır. Çünkü Allah Teâlâ lüğavî mânâyı değil, şer’î manayı kastetmektedir. (Tayyar, 2000:)

Bir âyeti sadece lüğavî yönden tefsîr etmenin, âyetin tefsîri için kifâyet etmediğinin örneği (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ فَأْتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ) (Nisâ, 4/24) âyetindeki “İstimtâ” kelimesidir. Sadece kelimenin sözlük mânâsıyla açıklamaya çalıştığımızda âyet, “Kendisinden (nikâhsız olarak) faydalandığınız kadınların ücretlerini veriniz” şeklinde anlaşılmalıdır. Yani bu haliyle âyetten, Şîa’nın temel inançlarından birisi olan müt’a nikâhının⁹ helal olduğunun anlaşılması mümkündür. Hâlbuki Übey b. Ka’b, İbn Abbas ve Said b. Cübeyr gibi sahâbeler (ra) dâhil olmak üzere, müt’a nikâhının Rasûlullah (as) tarafından yasaklandığına dair rivâyetlerde bulunmuşlar, bu nikâhın haramlığında Şîa hariç ulemanın cumhuru da ittifak etmiştir. (Rûmî, 1997)

3.1. İ'râbın Kelâmî Âyetlerin Anlaşılmasındaki Önemi

Mekkî âyetlerin kahir ekseriyetinin itikatla alakalı olduğunu düşünürsek bu konuda küçümsenemeyecek derecede örnek bulmamız mümkündür. Ne var ki bazı âyetlerdeki ihtilafın sebebi sadece i'râb değildir. Buna rağmen konunun i'râba taalluk eden birkaç örneğini vereceğiz.

1. Örnek: (وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ) (Saffât: 37/96) âyetidir. Buradaki *mâ* olumsuzluk için değil mevsul için olan *mâ* olup, ikinci vav atıf *vav*'ıdır. İkinci cümle (خَلَقَ) fiilinin mef'ûlü olmakla mahallen mansubtur. Sonuç itibariyle buradaki ikinci *vav*'ı yeni bir cümlenin başlangıcı kabul etmek gramer yönüyle câiz olsa da, mânâ ve itikat yönüyle uygun olmadığı görülmektedir. Bazı müfessirler burada bir müşkilin bulunduğunu belirtmişlerdir. (Mekkî, 2003). Aksi takdirde kulun fiilinin yaratıcısı olduğu bunun da mutezileye göre caiz, Ehl-i Sünnet'e göre caiz olmadığı bilinmektedir. (Taftazânî, 2009)

2. Örnek: (لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا) (Meryem: 19/87) âyetindeki istisnânın muttasıl yahut munkatı bir istisnâ olduğu konusunda müfessirler arasında

⁹ Müt'a nikâhı, kadın ve erkeğin belirli bir ücret karşılığında belirli bir zaman içinde birlikte olmalarına imkan veren bir nikahtır. Buradaki faydalanmayı Ehl-i Sünnet âlimleri nikâh olarak anlamaktadırlar. Buna göre âyet ‘O kadınlardan nikâhınızın altında bulundurduklarınızın mehirlerini veriniz...’ demektir. Şîi ulemâ ise buradaki faydalanmayı ebedi değil müvakkat nikâh olarak anlamakta ve bu görüşlerini de âyetin zahirine dayandırmaktadırlar. Mesela müt'a nikâhını Rasûlullah (s.a.v.)’in yasakladığına dair rivâyetlerin haber-i vahid olduğunu, ayrıca bunların Hayber’de mi, Mekke’nin fethi gününde mi yasaklandığının ihtilafı olduğunu, müt'a nikâhının Rasûlullah (s.a.v.) zamanında bulunduğu da Hz. Ömer’den yapılan rivâyetlerin, bu nikâhın Rasûlullah tarafından yasaklandığına dair rivâyetlerin zayıflığına delâlet ettiğini söyleyen Tûsî, bunların Kur’ân’ın zahirinden anlaşılan manayı terk etmeyi gerektirecek kuvvette olmadıklarını söylemektedir. Buradaki faydalanmanın ekseri müfessirlere göre nikâh olduğunu da bizzat kendisi teyit etmesine rağmen cumhura göre azınlıkta kalan kendi görüşlerinin müt'a nikâhı olduğunu ‘Bu bizim mezhebimizin görüşüdür’ ifadeleriyle dile getirmektedir. Bu konudaki görüşlerini desteklemek üzere Şîi kaynaklarda şaz kırâatler de dâhil olmak üzere pek çok rivâyet bulmak mümkündür. (Tûsî, 1409)

ihtilaf bulunmaktadır. Kerhî'nin buradaki istisnânın muttasıl bir istisnâ olduğunu söylediği bildirilmiştir. Zira ona göre âyetteki istisna munkatı bir istisna kabul edildiği takdirde şefaathem muttakilere ve hem de mücrimlere şamil olmaktadır. Buna karşılık diğer bazı müfessirlere göre buradaki istisnâ munkatı bir istisnâ olup “Onlara şefaathem Rahman'ın katından izin alanlardan başkası sahip değildir” demektir. Çünkü kâfirler için bir ahit yoktur. Zemahşerî ve Beyzâvî (685/1286) gibi müfessirler, burada istisnânın muttasıl bir istisnâ olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü bunlara göre bundan önceki âyette müminlerin ve mücrimlerin zikredilmeleri, (لَا يَمْلِكُونَ) fiilindeki zamirin de bunlara raci olması ve müminlerin bundan istisnâ edilmeleri buradaki buradaki istisnânın muttasıl bir istisnâ olduğuna delâlet etmektedir. Ayrıca Uceylî (1204/1790) müminlerden Allah yanında bir ahdi olan, şefaathem ehliyetli, izinli, iman ve salih amel sahibi kimselerin şefaathem edeceklerini de ifade etmektedirler. (Zemahşerî, ty.; Beyzâvî, 2013) Bu konuda da (يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا) (Tâhâ: 20 /109) âyetini delil getirmektedirler. Bu âyetin müminlerden büyük günah sahiplerine şefaathem edileceğine delâlet ettiği, bunun da âyetteki istisnâ edatından sonra gelen kısımdan anlaşıldığı bildirilmektedir. Uceylî, bu âyetin müminlerden büyük günah işleyenler hakkında şefaathem gerçek olduğuna dair delillerin en kuvvetlisi olduğunu, zira nefiy edatından sonra yapılan istisnâdan müspet bir hüküm çıkması gerektiğini söylemiştir. (Uceylî, 1987)

3. Örnek: (وَرَبِّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ) âyetidir. (Kasas: 28/68). Bu âyette ‘vav’ ve ‘mâ’ harflerine yüklenen mânâlardan kaynaklanan bir bir müşkil bulunmaktadır. Bazı müfessirlerin (مَا كَانَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ) cümlesini (يَخْتَارُ) fiilinin mef’ûlü olarak nasb okudukları i’râb veçhinin güzel olmadığını, ortaya çıkan mananın da itikada aykırı olduğunu söyleyen Mekkî (437/1045) özetle şöyle diyor:

“Buradaki mâ'nın nefiy için olması halinde âyetten bütün eşyanın Allah Teâlâ'nın gücü ve tercihiyle meydana geldiği, kulun bu fiili işlemekten başka bir iradesinin olmadığı mânâsı çıkar. Mâ'yı mevsul olarak kabul ettiğimiz ve “يَخْتَارُ” fiiliyle nasb olduğunu düşündüğümüz takdirde ise bütün eşyanın Allah Teâlâ'nın seçimiyle meydana gelmediğine dair Kaderiye ve Mu'tezile'nin inancıyla karşı karşıya kalırız. Buradaki ikinci mâ'nın i'râbdan mahallinin bulunmaması, olumsuzluk ifade eden mâ olması, mânâ bakımından evla, tefsîr yönüyle en doğru, inanç bakımından en düzgün, dil yönüyle de en kuvvetli bir i'râb veçhidir. Âyette Allah Teâlâ'nın yaratma ve peygamber olmasını dilediğini de seçme konusunda mutlak iradenin sahibi olduğu, bu konularda müşriklerin tercih hakkının bulunmadığı ifade edilmektedir.

Sonuç itibariyle, âyette geçen ikinci ‘mâ'nın -birincisinin aksine- nâfiye, ikinci ‘vav'ın da ibtidâiye kabul edilmesi halinde mananın düzgün çıktığı görülmektedir. (Mekkî, 2003)

3.2. İ'râbın Ahkâm Âyetlerinin Anlaşılmasındaki Önemi

Kur'ân-ı Kerim'deki ahkâm ve fikhi farklılıkların bir sebebi de fukahânın âyetlerden farklı hükümler çıkarmalarıdır. Bu farklı hükümlerin sebebi tabi ki her

zaman i'râb değildir. Ancak burada biz i'râbdan kaynaklanan ihtilaflara bazı fikhi örnekler vereceğiz.

1. Örnek: (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى)¹⁰ (الْمُوسِعِ قَدْرَهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرَهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ) ayetidir. Bazı müfessirler bu ayetin manasının, “Mihri takdir edilmiş olan kadınları kendileriyle temas ve cinsî münasebet olmadan boşamanızda bir günah yoktur” demek olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da âyetin, “Cinsî temasta bulunmadığınız ve mihrini takdir etmediğiniz kadınları boşamanızda bir günah yoktur” anlamında olduğunu söylemişlerdir. Buradaki ihtilaf atıf harfînden kaynaklanan bir ihtilaf olup bazılarına göre buradaki (أَوْ) “vav” manasınadır. Bazıları da kelamda hazif vardır. Bu harfîn takdiriyle kelamın manasının, İster mihrî takdir edin, ister etmeyin kadınları boşamanızda bir günah yoktur demek olduğunu söylemişlerdir.

Ayetteki (أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ) cümlesi hakkında dört farklı nahvi görüşün bulunduğu bildirilmektedir. Bunlardan İbn Atıyye'ye ait olan birinci görüşe göre cümle (لَمْ تَمْسُوهُنَّ) üzerine atıf olmak üzere meczumdur. (İbn Atıyye, ty.)

Zemahşerîye ait olan ikinci görüşe göre cümle (الَا) manasına olan gizli bir zamirle mansup olan masdar üzerine matuf olup cümle (مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ إِلَّا أَنْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ) takdirindedir. (Zemahşerî, ty.) Üçüncü görüşe göre bu cümle, mahzup bir cümle üzerine atıf olup (فَرَضْتُمْ أَوْ لَمْ تَفْرِضُوا) takdirindedir. Secavendî'ye ait olan dördüncü görüşe göre buradaki (أَوْ) “vav” manasına olup fiil (لَمْ تَمْسُوهُنَّ) üzerine atıf olmakla meczumdur.

Birinci görüşe göre cinsî münasebet yahut mihr belirlemeden birinin olmadığı talak da mutlak manada günah da olmaz. Cinsî münasebetin olmadığı durumda talak sahihtir.

Mihrin belirlenmemesi halinde yapılan talak ta ise hüküm böyle değildir. Çünkü mihrî belirlenmediği halde kendisiyle cinsî münasebette bulunulan kadını kocası boşadığı anda günah bir iş işlemiş olur.

İkinci görüşe göre cinsî münasebet olmadan yapılan boşamada günah yoktur. Ancak kadına mihr takdir edilmiş ise cinsî münasebet olmasa da yapılan boşamada günah vardır.

Üçüncü görüşe göre mihr ister takdim edilsin ister edilmesin cinsî münasebetin olmaması halinde yapılan boşama günah değildir.

Dördüncü görüşe göre mihr belirlenmemesi ve cinsî münasebette bulunulmaması halinde yapılan boşamada günah yoktur. Eğer cinsî münasebet meydana gelmiş de mihr belirlenmemişse kadına mihr-i misil verilmesi gerekir. Cinsî münasebetin olmadığı; ancak mihrin belirlendiği durumda yapılan boşamalarda belirlenen mihrin yarısının verilmesi gerekmektedir. (Beğavî, 1987; Ebu Hayyân, ty.; Mâturîdî, 2004)

¹⁰ Ayetin tamamı şöyledir: (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدْرَهُ) (وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرَهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ) Bakara: 2/236.

3. Örnek: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا) (غَابِرِي سَبِيلِ) (Nisâ: 4/43) ayetidir. Ayetteki (إِلَّا غَابِرِي سَبِيلِ) de iki i'râb veçhi vardır. Birincisi hal olmak üzere mensup olup istisna-i müfarrağdır. Amil ise nehiy fiili olup (لاتقربوا الصلاة في حال الجنابة الا في حال السفر) takdirindedir. Sefer hali dışında cenabet halinde namaza yaklaşmayın, demektir.

Zemahşerî bu durumu şöyle açıklamaktadır. (إِلَّا غَابِرِي سَبِيلِ) muhatapların genel durumundan istisna edilmiştir. Hal olmak üzere nasb olmasına gelince; sanki kendisinde mazur bulunduğunuz sefer ve yolculuk hali müstesna cenabet halinde namaza yaklaşmayınız” denilmiştir. (Zemahşerî, ty.; Uceylî, 1987)

İkinci vecih ise (إِلَّا غَابِرِي سَبِيلِ) ibaresi (جُنُبًا) kelimesinden (غَيْرِ) manasına olan (الَا) ile sıfat vaki olmuştur. Ayet “Yolculuk dışında kalan cünüplük halinde namaza yaklaşmayın” demektir. (Uceylî, 1987)

3.3. Diğer Örnekler

Burada da konunun kelami ve fihki örnekleri dışında kalan bazı örneklerine yer vereceğiz. Bu âyetlerin pek çoğunun da yaratılışla alakalı âyetler olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

1. Örnek : (وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ) (نور: 24/45) ayetidir. (Nur: 24/45). Mezkûr ayette akıl sahipleri için kullanıldığı bilinen mevsûl harfi hayvanlar için kullanılmıştır. Zemahşerî, Ebûssûud, Beyzâvî gibi bazı müfessirlerin açıklamaya ihtiyaç bile hissetmedikleri bu durumu Râzî şöyle açıklamaktadır: “Allah Teâlâ melekler, insanlar, cinler gibi akıl sahiplerini, akıl sahibi olmayan hayvanlarla zikrederek akıllılara uygun düşen bir zamir getirmek suretiyle tağlib yapmıştır. Çünkü şeref ve fazilette asıl olan varlıkları, bunlardan daha değersiz olan hayvanlara tabi kılmak, bunun aksini yapmaktan daha iyidir.” (Râzî, 1985)

2. Örnek: (وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ)¹¹ âyetinin zahirinden “Her canlıyı sudan yarattık” mânâsını çıkarmak mümkündür. Çünkü ekseriyetle canlılarda üreme vasıtası su nutfedir. Ancak Kutrub gibi bazı âlimler bu âyeti ‘Her şeyin devamını su ile kıldık’ şeklinde açıklamaktadırlar. (Endelüsî, ty.) Aslında her şeyin hayatîyetinin suya muhtaç olduğu gerçeğinden hareketle bu hükmün yanlış olmadığı da akla gelebilir. Ne var ki İbn Deresteveyh gibi bazı âlimler bu mânânın Arap dili ve i'râbına uygun olmadığını söylemişlerdir. Bunlara göre şâyet mânâ bu şekilde olsaydı âyetteki (حَيٍّ) kelimesinin cer değil, aksine nasb olması gerekirdi. Gerçekten de âyetteki (حَيٍّ) kelimesi (شَيْءٍ) kelimesinin sıfatı olmakla cerdir. Üstelik (وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ)¹² âyetinden de anlaşıldığı üzere âyetin mânâsı, “Mahlûkatı sudan yarattık” şeklindedir. (Zemahşerî, 2009; Zerkeşî, 1988)

¹¹ (Enbiya: 21/30). أَوْلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

¹² وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ) (Nur: 24/45).

Örnek: (قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدَى) (Bakara: 2/263) âyetteki (وَمَغْفِرَةٌ) kelimesi tefsîr âlimleri tarafından müşkil görülmüş ve bu hususta üç farklı görüş ortaya çıkmıştır.

Birincisi, kendisinden istenilen kimsenin bağışlanmasıdır ki bunun izahında da iki farklı açıklama vardır. Bunlardan birincisi, kendisinden istenilen kimsenin isteyeni sorgulamaması yahut istediğini vermediği için kendisinden istenilene eza ve cefada bulunması durumunda onun da ona kötü bir sözle mukabelede bulunmaması ve onu bağışlamasıdır. İkincisi, buradaki mağfiret isteyen kimsenin kötü davranması üzerine kendisinden istenilen kimsenin kusurunu örtmesidir.

İkincisi, Allah'tan bir mağfirettir ki âyetin mânâsı: “İsteyen kimseye güzel sözümüz sebebiyle olan Allah'ın bağışlaması, ardından kötü söz söyleyerek verilen sadakadan hayırlıdır.” demektir.

Üçüncüsü, buradaki bağışlama isteyicinin bağışlamasıdır ki âyetin mânâsı, “İsteyen kimsenin isteğinin verilmemesi üzerine yaptığı bir bağışlama, isteğinin verilmesi ve arkasından kötü söz söylenmesinden daha hayırlıdır” demektir. Her halükarda âyette bir müşkilât vardır. Beyzâvî gibi âlimler âyetteki müşkil hakkında şöyle demişlerdir: “Şâyet (مغفرة) kelimesini (قول معروف) üzerine atfedersek birinci mânâ doğru olup buradaki bağışlama kendisinden istenilen kimseden sadır olmaktadır. Eğer (مغفرة) kelimesini mübtedâ kabul edersek ikinci ve üçüncü mânâ doğru olmaktadır. (Beyzâvî, 2013; Sâfi,1418 h)

4. Müşkilü İ'râbî'l-Kur'ân

İ'râbü'l-Kur'ân'lardan farklı olarak sadece Kur'ân müşkillerini değerlendiren bazı eserlerin olduğunu daha önce söylemiştik. Hatta bazı İ'râbü'l-Kur'ân'ların bilhassa Kur'ân müşkillerini ele veya i'râbında müşkilat bulunduğu düşünülen âyetleri ekle aldığını ifade etmiştik. Bunlardan birincisinin meşhur örneği Ebû Tâlib-i Mekki'nin *Müşkilü İ'râbî'l-Kur'ân*'ı, ikincisinin örneği de Ukberî'nin *İ'râbî'l-Kur'ân*'ıdır. Diğer taraftan bu eserler dışında kalan bir takım lügavî tefsirler de bu tarz müşkiller ele alınmıştır. Bunlar umumiyetle takdim-tehir, hazif, istisna, iştilal, atıf ve benzeri yapılarda kendisini göstermektedir. Yani müşkilatın sebebi olan belli başlı yapılar mevcuttur. Burada bunların bazı örneklerini vereceğiz.

4.1. Müşkilatın Sebepleri

Kur'ân-ı Kerim'de doğrudan Allah'ın kelamından kaynaklanan bir müşkil yoktur. Yani Kur'ân Allah'ın kelamı olmasından kaynaklanan bizzat bir müşkilatı haiz değildir. Anlaşılması için açık ve yaygın Arap dili ve üslubu üzerine indirilmiştir. Diğer bir ifadeyle müşkilin sebebi ilahi kelamın kendisi değil, insanların onu anlamaktaki aczi yahut kusurudur. Dolayısıyla Kur'ân âyetlerindeki i'râbî müşkillerin kendisine has bir takım sebepleri vardır. Bunlar müfessir kaynaklı sebepler olabildiği gibi gramer kaynaklı sebepler de olabilir. Müfessirlerden kaynaklanan sebeplerden kastımız Mutezile âlimlerinin tevillerinde olduğu gibi müfessirin kendi anlayışlarını Kur'ân âyetlerine söylettirmeleri şeklinde tezahür eden ihtilaflardır. Bunun dışında Kur'ân'ın

îcâzî, i'câzî ve mecâzî gibi bir takım lügavî sebepleri kaynaklanan müşkiller de olabilir.¹⁵ Ancak Kur'ân'ın dili, üslûbu kendisine mahsus (Kur'ân) ilimleri yerli yerince bilindiği takdirde bu müşkillerin ekseriyetle çözümleri mümkündür. Biz burada bunlardan sadece gramer kaynaklı ihtilaflara değineceğiz.

4.1.1. Takdim-Tehir

Âyetlerdeki takdim tehirler de Kur'ân'daki i'râbî müşkillerin sebeplerindedir. Öyle ki bazı örneklerinin tefsirciler tarafından lâfzî müteşâbih olarak kabul edildiği görülmektedir. Zerkeşî, takdim ve tehiri mecâzdan sayan kimselerin bulunduğunu; ancak konunun mecazla irtibatlandırılmasının doğru olmadığını söylemektedir. (Zerkeşî, 1988)

1. Örnek: (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا) (Kehf: 18/1) âyetindeki "أُنزِلَ" fiilinin mef'ûlü ikinci âyetin başında gelmesi bir müşkil kabul edilmiştir ki bunun sebebi âyetteki takdim ve tehirdir. Âyet, (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ) (الْكِتَابَ قِيمًا وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا) takdirinde olup mana, "*Kuluna kendisinde asla bir eğrilik bulunmayan kitabı indiren Allah'a hamdolsun*" şeklindedir. (Cerrahoğlu, 2012)

Burada konunun bazı örneklerine yer vereceğiz.

1. Örnek: "وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى" (Tâhâ: 20/129) âyetidir. Katâde ve İbn Ebî Hâtim tarafından bu âyette de takdim ve te'hirin bulunduğu bildirilmektedir. Gerçekten de âyet dikkatlice okunduğunda buradaki takdim-tehir kolayca fark edilebilmektedir. Âyetin takdim ve te'hîrden önceki hâlinin "وَلَوْلَا كَلِمَةٌ وَأَجَلٌ مُّسَمًّى" şeklinde olduğu; ancak bu durumun mezkûr mânâyı ihlal etmediği görülmektedir. Buradaki takdim ve tehirin (لولا)'nın cevabı olan ceza cümlesinin çabuklaştırılması için yapıldığı bildirilmektedir. Yani bunun diğer bir sebebinin de âyetin bulunduğu sûrenin nazım yapısıyla ve fâsıla sistemine uyum sağlaması için olduğu anlaşılmaktadır. (Âlusî, ty.: Beyzâvî, 2013) Gerçekten de âyetin kendisinden önceki ve sonraki âyetlerin son kelimesinin son harfleri *elif-i maksûra* denilen kısa elifle bitmektedir. Bu âyette onlara uygun olması için aynı durumda olan "مُسَمًّى" kelimesi en sona getirilmiştir. "هَذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَعَسَاقٌ" (Zuhruf: 43/57) âyetindeki takdim ve tehirin de yine aynı sebebe mebni olduğu söylenebilir. Zira âyetin "هَذَا حَمِيمٌ وَعَسَاقٌ" takdirinde olduğu, burada mübtedâ ile haberin arasının yine fâsılaya riâyetten dolayı ayrıldığı görülmektedir. (Nahhâs, ty.)

2. Örnek: "مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ" "مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ" cümlesinin mübtedâ, "فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ" cümlesinin de haber olduğu anlaşılmaktadır. Ancak te'kît, hazif, takdim-te'hîr üslûpları gibi birden fazla belâgat üslûplarının birbiri içinde ve bir arada bulunması, âyette i'câzî bir üsluptan kaynaklanan işkâlin bulunduğunu göstermektedir. Mekkî'nin ifadesine

¹⁵ Bu konuda bkz. (Yerinde, 2007)

¹⁶ Herkim îmân ettikten sonra Allah'ı inkâr eder, kalbi îmân ile mutmain olduğu halde -mecbur bırakılanlar hariç- küfürden razı olan bir kimse olursa, Allah'ın gadabı ve büyük azabı onun içindir. (Nahl: 16/106)

göre, âyetteki *lakin* edatı, mânâyı tekit ve kelâmı takviye etmektedir. “فَعَلَيْهِمْ” deki zamîrin kendisine râcî olmaması için, inkâra zorlanan kimselerin istisnâ edildiği “إِلَّا مَنْ” cümlesi başa alınmış; bu cümleden de istisnâ edilen ve gönlünü küfre açanlarla ilgili “وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا” cümlesi gazap ve azap hükmünün yer aldığı cümlelerin hemen önüne geçirilmiştir. (Mekkî, 2003) Zira sonraki âyet bu azabın gerekçesinin dünya hayatını âhiret hayatına tercih etmek olduğunu, bu azaba duçar olanların bu kimseler olduklarını beyân etmektedir. (Nahl: 16/107)

3. Örnek: İbn Hâleveyh, Hz. Ebû Bekir tarafından “وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ” şeklinde okunduğu bildirilen “وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ” (Kâf: 50/19) âyetinin, yedi kırâat imamı tarafından okunmadığı için câiz olmamasına rağmen mânâ bakımından doğru olduğunu zikretmektedir. (İbn Hâleveyh, 1992). Takdim ve tehir konusuyla ilgili olarak ileri sürülen bu rivayet, Kur’ân kırâatlerindeki farklılıkların hikmet ve incelikleri açısından da çarpıcı bir örnek kabul edilebilir.¹⁷

4.1.2. Hazif

Kur’ân-ı Kerim’deki belâgat üsluplarının en önemlilerinden birisi de haziftir. Kur’ân’ın îcâzı ve i’câzının ancak bu şekilde açıklanması mümkün olabilir. Kur’ân-ı kerim’de hazfin her çeşidine rastlamamız mümkündür. Cümleden fiil, fâil, mef’ûl gibi pek çok şey hazfedilebilir. Bu konuya dair bazı örnekler vereceğiz.

1. Örnek: Fiil cümlelerinde fiilin hazfedildiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Genellikle îcâzın sebep olduğu bu hazifler, başka bir takım sebeplerden de kaynaklanabilmektedir. Mesela (وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ) (Bakara: 2/103) âyetini aynı yapıda gelen (فِي مَا أَفْضَنْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ) (Nûr: 24/14) âyetiyle karşılaştırdığımız zaman birinci âyette lev harfinin cevabı olan fiilin hazfedilmiş olduğu görülecektir. Buradaki cevap cümlesinin fiil cümlesi olarak değil de isim cümlesi olarak getirilmesini sevabın devamlılığını ve kalıcılığını ifade etme nüktesine müstenit olduğunu dolayısıyla âyetin (وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا) takdirinde olduğu ifade edilmektedir. (Âlusî, ty.)

2. Örnek: “ وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا ” 18 âyetidir. Âyette mef’ûl hazfedilmiştir. Zeccâc (311/923)’ın, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî (rh)’ın görüşlerine genişçe yer verdiği bu âyette ki “فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ” cümlesinin, “Onlardan seninle namaz kılmayan grup bir rekât namaz kılsın” demek olduğunu, âyetin “فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ بِرُكْعَةٍ” takdirinde olduğunu, yine “وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ” terkinin sonundan da “رُكْعَةٍ” olan mef’ûlün hazfedildiğini ifade ediyor. Buradaki haziflerin bununla da bitmediğini âyetin, “وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى وَتُؤَدِّي الرُّكْعَةَ بِغَيْرِ قِرَاءَةٍ وَتَسَلُّ” takdirinde olması hasebiyle kendisinde mahzûf bir cümle bulduğunu da

¹⁷ Benzer örnekler için bkz. (Zerkeşi, 1988)

¹⁸ Âyetin tamamı şöyledir: “ وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْكُمْ وَاسْلُجُوا كَبِدَهُمْ وَإِذَا قَامُوا فَلْيِئْتُوا بِرُكْعَةٍ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَأَمْتَعْتَكُمْ قِيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أذى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرَضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ” (Nisâ: 4/102).

söylemektedir. Zeccâc, fesahat ve belagatte hiçbir kelamın Kur'ân'ı geçemeyeceğini de sözlere ilave etmektedir. (Zeccâc, 1988)

3. Örnek: (وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ) (Bakara: 2/93) âyetidir. Âyetin belâgat yönü dikkate alınmadan “Küfürleri sebebiyle kalplerine buzağı içirildi” mânâsı verilebilir. Ancak anlatılmak istenen bu değildir. “Küfürleri sebebiyle kalplerine buzağı sevgisi düşürüldü” demektir. Burada muzaf yerinde olan (حب) kelimesi hafzedilmiş muzâfün ileyh onun yerine geçmiştir¹⁹.

4. Örnek: “وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ” (Ankebût: 29/14) âyetinde hazif olduğu bildirilmiştir. Kelâmın takdiri (ولقد ارسلنا نوحا الى قومه ليدعوهم الى الايمان فدعاهم اليه الف سنة الا خمسين عا ما واطهر البراهين فكذبوه) takdirindedir. Burada bir hazifin bulunduğu (فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ) cümlesi delâlet etmektedir. Bu Kur'ân'da muhtelif yerlerde zikredilen kıssalardan birisidir. Âyetteki (أَلْفَ سَنَةٍ) terkihi zarf olmak suretiyle, (إِلَّا خَمْسِينَ) terkihi ise olumlu bir cümleden istisnâ olmak suretiyle nasbolmuştur.” (Nahhâs, ty.)

5. Örnek: “وَكَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا” (Kehf: 18/79) âyetinde sıfatın hafzedildiği bildirilmektedir. Âyet-i Kerîmedeki “سَفِينَةٍ” kelimesinin “صالحه” olan sıfatının hafzedildiği bildirilmekte, âyetin “يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةً غَصْبًا” takdirinde olduğu ifade edilmektedir. Buradaki hazfin varlığına “وَكَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةً غَصْبًا” kırâati delil olarak getirilmiştir²⁰. Her iki durumda da âyetin mânâsı “Onların ilerisinde sağlam her gemiyi zorla alan bir hükümdar vardı” demektir. Bu anlam buradaki hazfin takdir edilmesiyle daha bâriz hâle gelmektedir.

6. Örnek: Bazen de sıfat yerine mevsûfun hafzedildiği görülür. Mesela “فَأَمَّا مَنْ «عَمَلًا» «صَالِحًا»” (Kasas: 28/67) âyetindeki “صَالِحًا” kelimesinin mevsûfunun “تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا” olduğu tahmin edilmesi mümkündür. Ancak bu durumun bütün örneklerde geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Bu hazfi tahmin etmenin müşkil kabul edildiği bazı örnekleri de vardır. (Zerkeşî, 1988)

4.1.3. İstisnâ Yapıları

Bilhassa Kur'ân'ın dili ve i'râbıyla ilgilenen hiçbir müfessir yok ki istisna ile ilgili âyetlerdeki istisnânın çeşidi hakkında bir fikir beyan etmemiş olsun. Bizce bunun en önemli sebebi bu yapının bizzat kendisinin açıklanmaya ihtiyaç hissettirmesidir. Yoksa asla (hâşâ-ilahi kelamın kusuru değildir. Araplar bu yapıları kullandıkları için Kur'ân da bu yapılar kullanılmıştır. Burada bunun bazı örneklerini vereceğiz.

1. Örnek: (وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا تَكُ)²¹ Ayet cümlesinde geçen istisna cümlesinde ‘illa’dan sonra gelen *imrae* kelimesinde ref ve nasb olmak üzere iki farklı kıraat bulunmaktadır. Zemahşerî bu kelimenin (وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ) cümlesindeki (أَحَدٌ) kelimesinden bedel olmak suretiyle ref olduğunu, (فَأَسْرَ بِأَهْلِكَ) cümlesinden istisna

¹⁹ Bu ve diğer örnekler için bkz. (Mekkî, 2003; Çağıl, 2007)

²⁰ Bu konudaki diğer örnekler için bkz. (Zerkeşî, 1988)

²¹ Bu ayetin tamamı şöyledir: (وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا تَكُ) (Hûd: 11/81) (فَأَسْرَ بِأَهْلِكَ) cümlesinden istisna

olmak suretiyle de nasb olduğunu söylemektedir. Bu konuda Zemahşerî'ye itiraz eden İbn Hâcib (422/1174), her iki kıraatin de kesin bir şekilde sabit olduğunu, her iki kıraate de ayrı ayrı iki i'râb veçhi takdir etmenin batıl olduğunu, bunlardan birisinin yanlış olduğunu söylememiştir. (Zemahşerî, ty.)

Mezkûr ayetteki durumun (مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ)²² ayet cümlesinde geçen duruma benzediğini, kıraat imamlarından ekseriyetinin kuvvetli vecihte, bir kısmının da ondan daha kuvvetli olan bir vecihte birleştiklerini söyleyen İbn Hâcib, kıraat âlimlerinin kuvvetli olmayan bir veçhinde birleşmelerinin caiz olduğunu söylediklerini zikrediyor. (İbn Hâcib, 2005)

Ekseri kurrâ'nın, nasb okuduğunu belirten İbn Hâcib, Zemahşerî'nin bu ayetin i'râbında ekseriyetin okuduğu kırâat olan nasb kıraatine muhalefet ederek kendisini zora soktuğunu ifade ediyor. Ref kıraatinde (أَمْرًا تَك) lafzının (أَحَدًا) kelimesinden bedel olduğunu, nasb kıraatinde ise bu kelimenin (وَلَا يَنْتَفِتُ مِنْكُمْ أَحَدًا) cümlesinden değil de (فَأَسْرِبَ أَهْلِكَ) cümlesinden bedel yapmakla hata ettiğini bildirmektedir. İbn Hâcib, bu durumda iki kıraat arasında bir tenakuzun bulunduğunu iddia ederek Zemahşerî'ye şöyle itiraz etmektedir:

“İki kıraatin manada birbirine zıt düşmesi caiz değildir. Çünkü bunların her ikisi de Kur'ân'dır. Kur'ân'da ise asla çelişki düşünülemez. Buradaki çelişki, ref kıraatinde Lût (as)'ın hanımının da kendisiyle gitmesine, nasb kıraatinde ise gitmemesine delalet etmesinden kaynaklanmaktadır. Buradaki Lût (as)'ın geceleyin gitmesi gerektiğine dair emir, zahirde mutlak olarak söylenmiş ise de mana bakımından geri kalmama ile kayıtlanmıştır.” Bu ayette murad edilen mana “Hanımın hariç, kimseye dönüp bakmaksızın geceleyin çık, git” şeklindedir. Ayetteki istisna, ister (فَأَسْرِبَ) cümlesinden olsun isterse (لَا يَنْتَفِتُ) cümlesinden olsun çelişki bulunmamaktadır. Bu ayetteki durum (امش ولا تتبختر) yani ‘yürü ama kibirlenerek yürüme’ sözüne benzemektedir. (İbn Hâcib, 2005; Sibeveyh, 1966)

2. Örnek: “قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ” / *Zarar ve menfaat konusunda ben nefsim malik değilim; ancak Allah'ın diledikleri müstesna de...*²³ âyetindeki istisnanın türü hakkındaki ihtilafta, Ehl-i Sünnet âlimleri bunun munkatı bir istisna olduğunu söylemişlerdir. Çünkü istisnâ edilen şey kendisinden istisna edilenin cinsinden değildir. Yani Allah'ın diledikleri hariç kendim için zararlı yahut faydalı olan şeylere sahip değilim demektir. Mutezile'ye göre ise kul ister itaat ister masiyet olsun dilediğini yapma konusunda bağımsızdır. Dolayısıyla buradaki müstesna ile müstesna minhin aynı cinsten şeyler olduğunu söyleyerek buradaki istisnayı muttasıl bir istisna kabul etmektedirler. (Âlûsî, ty.)

6.1.4. Sıfat ve Mevsûf Arasındaki Mutabakatla İlgili Müşkiller

²² Ayetin tamamı şöyledir: (وَلَوْ أَنَّا كُنَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ ائْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا (يُوعِظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَنْبِيئًا)

²³ Ayetin tamamı şöyledir: (قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكُنْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ (السُّوَاءُ إِنَّ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) (A'râf: 7/188)

Sıfat ve mevsuf arasında marifelik nekrelilik, müzekkerlik müenneslik i'râb (ref, nasb, cer) konularında uygunluk arandığı gibi, her ikisinin de müfret, tensiye cemi gibi kalıplardan birisinden gelme hususunda aralarında bir mutabakatın bulunması gerektiği bilinmektedir. Umumiyetle sıfat ve mevsuf arasında bu on yerde bir mutabakatın bulunmasının gerektiği üzerinde durulmuş bu mutabakatın olmadığı terkiplerin dil yönüyle hatalı olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla dil kuralları dikkate alındığında Kur'ân i'râbındaki bazı müşkillerin olduğu görülmektedir.

1. Örnek: (أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ), (صُحُفًا مُطَهَّرَةً) gibi bazı ayetlerdir. Bu âyetlerin zaman zaman gramere uymadıkları iddia edilmektedir. Gerçi burada bu kaideyle ilgili olarak geçmiş ulema arasında bulunan hiçbir münakaşaya tesadüf etmediğimizi hemen kaydetmemiz gerekir. Bunun belli başlı sebebi, bu tarz uyumsuzlukların te'vîle müsait olması ve kolaylıkla da te'vîl edilebilmesidir.²⁴ Mesela Zemahşerî, bu terkipten (أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ) şeklinde gelmesinin caiz olduğu gibi, (ازواج مطهرات) şeklinde de gelmesinin de caiz olduğunu, bunlardan her birisinin buldukları siyaka göre doğruluk ve fesahat kazanacağına işaret ediyor. Bu siyak içinde gelmesi gereken en doğru terkipten ayetteki gibi olduğunu, zira mükesser cemi ile çokluk kastedildiği zaman müfret kalıbında, azlık kastedildiği zaman ise cemi müennes kalıbında gelmesinin caiz olduğunu söyleyen Zemahşerî, bu ayette gelen mükesser cemi ile çokluk murat edildiğini, müminlere Cennet nimeti olarak eşlerin verileceğinin sahih hadislerle de sabit olduğunu zikrediyor. (Zemahşerî, 2009)

2. Örnek: Yine bu kaideyle ilgili olarak ihtilafa sebep olan terkiplerden birisinin de (هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) (Haşr: 59/24) ayetiyle (وَاللَّهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْرَوْنَ مَا (A'raf: 7/180) ayetinde bulunduğu bildirilmekte söz konusu edilen kaidenin bu ayetlerde geçen (الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى) terkipten birinci kelimenin cemi olmasına rağmen ikinci kelimenin müfret olduğu dolayısıyla bu ayetlerde de benzer bir müşkilatın bulunduğu ifade edilmektedir.

Yukarıdaki örnekle benzerlikler arz eden bu örnek için de bir takım açıklamalar bulunmaktadır ki bunlardan bazıları şöyledir:

Buradaki (الْأَسْمَاءُ) kelimesinin 'kübra' ve 'suğra' gibi müennes olmasının mümkün olduğu gibi, (إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَى) (Alak: 96/8) ayetindeki 'ruc'â' kelimesi gibi masdar olmasının da caiz olduğu, (قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ) (Bakara: 2/25) (Beyyine: 98/2).

²⁴ وَيَشْرَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ (Bakara: 2/25) (Beyyine: 98/2).

İlk nazarda bu terkiplerde böyle bir uyumsuzluğun bulunduğu endişesine kapılmamak mümkün değildir. Ancak bu kaideler tek tek ele alındığında ayetlerde böyle bir uyumsuzluğun olmadığı görülecektir. Her ne kadar bu kelimeler cemi kalıbında olsalar da mükesser cemilerin müfret ve müennes hükmünde olduğu bilinmektedir. Buna dair kaide (ان قومى تجمعوا او فى قتل تحدثوا - لا ابال بجمعهم كل جمع مؤنث) beytiyle de en güzel ifadesini bulmuştur. Dolayısıyla mükesser cemilere müfret müennes muamelesi yapmanın caiz olduğu gibi, cemi müennes sâlim muamelesinde bulunmanın da caiz olduğu bilinmektedir.

(أُخْرَى) (Tâhâ: 20/18) ayetine benzer bir durumun bulunduğu yani cansızlar için kullanılan cemi kelimelerin sıfatları müfret müennes gelebildiği bildirilmektedir.²⁵

4.1.5. Atıf Yapıları

Atıf yapıları ihtilafların en çok yaşandığı gramer yapılarından. Bunun pek çok örneğini vermeiz mümkündür. Ancak mu'riblerin ve müfessirlerin müşkil kabul ettikleri bir örnekle yetinmek istiyoruz. Mesela “لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ” (Beyyine: 98/1) bu âyetlerdendir. Başta müfessir Vahidî olmak üzere bu âyet pek çok müfessirce müşkil bulunmuştur. Buradaki müşkilin sebebi ise “مُنْفَكِينَ” kelimesinin müteallakının bilinmemesidir. Ancak tefsirciler arasında zâhir olan görüş, bunun müteallakının “من الكفر” olduğunu buradaki *min* harfinin teb'îz için bulunduğunu, ondan sonra gelen ayetteki “رسول” kelimesinin “النَّبِيَّةُ” kelimesinden bedel olarak geldiğini söylemektedirler. Bu durumda bu ayetlerin mânâsı “*Ehl-i Kitab ve müşriklerden bazı kâfirler, kendilerine Allah'tan içinde doğruların bulunduğu tertemiz sahifeleri okuyan peygamber gelene kadar küfürden ayrılmadılar*” şeklindedir.

Âyetteki “وَالْمُشْرِكِينَ” kelimesi, her ne kadar “لَمْ يَكُنِ” filinin ismi olan “الَّذِينَ” üzerine atfedilmiş olsa da “مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ” ismi cer olduğu için cer olmuştur. Basralılar ise âyetteki “وَالْمُشْرِكِينَ” kelimesinin aslında “الَّذِينَ” üzerine atıf olmadığını, “مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ” üzerine atıf olması sebebiyle cer olduğunu söylemektedirler. (Beğavî, 1987; Derviş, ty.; İbnü'l-Enbârî, ty.; Mâturîdî, 2004; Nisaburî, 1970)

Ancak Ukberî'nin takdir ettiği i'r'âb veçhi bizce âyetin manasının anlaşılmasına daha çok katkı sağlamaktadır. Ukberî, âyetteki “وَالْمُشْرِكِينَ” lafzının “أَهْلِ الْكِتَابِ” üzerine atıf olduğunu “مُنْفَكِينَ” kelimesinin de *Kâne*'nin haberi yahut *Keferû* fiilinin fâilinden hal olduğunu söylemiştir. (Ukberî, a 1992)

4.1.6. İştigal yapıları

İştigal yapıları müfessirler arasında önemli ihtilafların zuhur ettiği terkiplerdir. Bunların bazılarındaki ihtilaflar sadece lafzî olmaktan ibaret olsa da en ciddi ihtilafların iştigal terkiplerine ait örneklerin bulunduğunu da söyleyebiliriz.

1. Örnek: (وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ) (Yâsîn: 36/12) âyetinde (أَحْصَيْنَا) fiilinden önce gelen isme ait muttasıl zamîriyle iştigal ettiği için bu terkip bir iştigal örneğidir. Cümledeki isim mahzûf bir fiille mansuptur. Cümle, (و احصينا كل شئ احصينا) takdirindedir. Âyetteki (كل) kelimesi bu gizli fiille nasbedilmiş olup, kelime kendisinden sonra gelen fiil tarafından nasbedilmiş değildir. Bu ikinci fiil, cümleyi açıklamak için gelmiştir. (Ebu Hayyân, ty.; İsbahânî, 1995; Suyûtî, 1985) Zeccâc âyetteki (كل) kelimesinin ibaredeki (احصينا) fiili tarafından açıklanan ve aynı mânâyâ geldiği için hazfedilen (أَحْصَيْنَا) fiilinin mef'ûlü olmakla nasb olduğunu söylemiştir. Zeccâc'ın bu görüşünün pek çok müfessir tarafından aynan tekrar edildiği görülmektedir. (Ebu Hayyân, ty.; Halebî, 1986)

²⁵ Tâhâ: 20/4. ve 23. ayetlerinde de benzer bir yapı vardır.

2. Örnek: (فَقَالُوا أَبَشْرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ) (Kamer: 54/24) âyetinde (بَشْرًا) kelimesinin iştilgal üzere nasb okunuşu tercih edilmiştir. Sebebi ise, kelimenin istifhamdan sonra gelmiş olmasıdır. Zira istifham hemzesini ekseriyetle bir fiil takip etmektedir. Bu durumda da mezkûr isme râcî zamîriyle iştilgal eden fiil den başka ismin başında bir diğer fiil gizli olup ikinci fiil kendisini açıkladığı için hafzedilmiştir. Buna göre âyet (فَقَالُوا أَتَتَّبِعُ بِشْرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ) takdirinde olup zâhirdeki fiilden dolayı birinci fiil hafzedilmiş olmaktadır. (Endelüsî, ty.; Halebî, 1986; Mücâşî, 2007).

Bu iki örnek iştilgal yapısındaki nasb haline ait olup her ikisi de fiil cümlesidirler. Cümlenin başındaki ismin ref halinin tercih edildiği örnekler de vardır.

5. Meâller Ve Kur'ân İ'râbı

Burada bizim hareket noktamızın bizzat meallerin kendisi olmadığını hemen belirtelim. Yani bugün sayıları yüzlerle ifade edilen Kur'ân meallerinin pek çoğunda sentaks hatalarıyla ilgilenmeyeceğiz. Burada sadece nahiv ve i'râb kaidelerini dikkate almak suretiyle i'râbın sebep olduğu bazı anlam değişmelerine örnekler vereceğiz.

1. Örnek: (بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِنُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) / *Onları biz apaçık bir deliller (mucizeler) ve kitaplarla gönderdik. Sana da ikaz yüklü bu kitabı (Zikri) indirdik ki, insanlara kendilerine ne indirildiğini anlatıp açıklayasın. Umulur ki onlar da düşünürler* (Nahl: 16/44) âyetidir. Bu âyetteki (بِالْبَيِّنَاتِ) lafzıyla alakalı olarak i'râb ve tefsîr âlimlerinin altı farklı i'râb veçhi ileri sürdükleri bildirilmektedir. Bunlardan birincisi, (بِالْبَيِّنَاتِ) lafzındaki 'bâ' cer harfinin müteallakı kendisinden önceki âyetteki²⁶ (رَجَالًا) kelimesinin mahzûf sıfatı olan (مَلْتَبْسِينَ) kelimesi olup âyet, (رَجَالًا مَلْتَبْسِينَ) takdirindedir. Âyetin mânâsı, "Elinde açık mucizeleri bulunan peygamberler gönderdik" demektir. Uceylî, Zemahşerî'nin zikrettiği bu i'râb veçhini güzel bulduğunu ifade etmektedir. (Uceylî, 1987) İkincisi, (بِالْبَيِّنَاتِ) lafzı, kendisinden önceki âyetteki (أَرْسَلْنَا) fiilinin mef'ûlün bih gayr-i sarfîhidir. Cümledeki 'bâ'nın müteallakı da mezkûr fiildir. (Uceylî, 1987). Âyet, (وما أرسلنا الا رجالا بالبينات) takdirindedir. Âyetin manası, bir önceki i'râb veçhinin aynısıdır. Üçüncüsü, âyetteki (بِالْبَيِّنَاتِ) lafzındaki 'bâ' (أَرْسَلْنَا) fiilini müteallak olarak almıştır. Ancak bir önceki i'râb veçhinde olduğu gibi yeri istisna edatından öncedir. Âyet (وما أرسلنا من قبلك بالبينات والزبرالا رجالا نوحى اليهم) takdirindedir. (İbn Atiyye, 1999) Âyetin manası, "Senden önce elinde açık mucizeler ve manası açık sahifeler bulunan ve kendilerine vahiyde bulunduğumuz kimse (nebi)'ler gönderdik" demektir. Dördüncüsü, (بِالْبَيِّنَاتِ) lafzındaki 'bâ' harfinin müteallakı, önceki âyette geçen (نوحى) kelimesidir. Bu durumda mana, "Biz senden önce ancak ve ancak açık mucizeleri verdiğimiz ve manası açık sahifeleri kendilerine vahyettiğimiz peygamberler gönderdik" demektir. Beşincisi, âyetteki (بِالْبَيِّنَاتِ), lafzındaki 'bâ'nın müteallakı önceki âyetteki (لَا تَعْلَمُونَ) kelimesidir. Bu durumda mana, "Şayet delilleri (mucizeleri) ve manası açık sahifeleri bilmiyorsanız zikir ehline sorunuz" demektir. Altıncısı, âyetteki (بِالْبَيِّنَاتِ), lafzındaki 'bâ'nın müteallakı gizli bir sorunun hafzedilmiş olan cevabıdır. Sanki Kur'ân okuyan kimse, bundan önceki âyeti okuyunca zihninde Peygamberler ne ile gönderildiler? (بِمَ أَرْسَلُوا) şeklinde bir istifham oluşmuştur ki (بِالْبَيِّنَاتِ) diye başlayan âyet,

²⁶ Bu âyet, (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ) Nahl: 16/15 âyetidir.

bu muhtemel sorunun cevabı durumunda olup “ارسلوا بالبينات/Peygamberler, delillerle gönderildiler” demektir. (Uceylî, 1987)

2. Örnek: “وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا” (İsra: 17/82) âyetidir. Âyettedeki “شِفَاءٌ” kelimesindeki tenvinin tenkir için olması hasebiyle bilinmeyen her hangi bir hastalık için balın şifa olması kastedilmiş olabilir. Tenvinin teb’iz için olması ve bazı hastalıklara şifa olduğunu anlatma ihtimali de vardır. Ayrıca tenvinin tazim için olması ve balın büyük bir şifasının olduğunu anlatma ihtimali de vardır. (Uceylî, 1987)

3. Örnek: “وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ”²⁷ âyetindeki nasb ögeleri hal, mef’ûlün li ecli ve mefulün mutlak olarak gösterilmektedir. Şayet burada “ادعوه خائفين طامعين” denilmiş olsaydı, âyete hal olmak üzere bir tek mânâ verilebilirdi. Ancak bu kelimeler masdar olduğu için muhtelif şekillerde mana verilmeye müsaittirler. Bu durumda bu âyete üç farklı şekilde mânâ vermek mümkündür. Birincisi, bu kelimelerin hal kabul edilmesiyle “*Korkuyor ve umuyor olduğunuz halde dua ediniz*” şeklindedir. İkincisi, mefulün li ecli kabul edilmesi halinde mânâ “*Korktuğunuz ve umduğunuz için dua ediniz*” şeklindedir. Üçüncüsü ise “*Tam korkarak ve ümitvar olarak dua ediniz*” şeklinde mefulün mutlak olarak verilebilecek mânâdır. Zira bizim, Rabbimize korku ve ümit halindeyken dua etmemiz gerektiği gibi, korku ve ümit için de dua etmemiz gerekmektedir. Keza korku ve ümit duası yapmamız da gerekir. Bunların hepsi bir kalıpta birleştirilmiştir. (Sâmîrî, 2003)

4. Örnek: “وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا”²⁸ Bu cümle meallerde umumiyetle “Onu kesin olarak öldürmemişlerdir” şeklinde tercüme edilmiştir. İlk bakışta yanlış bir tercüme olmadığı söylenebilir; ancak sanki buradaki tercümede şüphenin Hz. İsa (as)’ın öldürülüp öldürülmediği konusunda olduğu düşünülmektedir. Çünkü onların birisini öldürdükleri kesindir. Ne var ki bunun kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Hz. İsa (as)’ın semaya kaldırıldığına dair âyetle beraber düşünüldüğünde öldürülenin Hz. İsa (as) olmadığı kesindir. Dolayısıyla bu cümlenin tercümesinin “Onlar Hz. İsa (as)’ı onun Hz. Olduğunu yakinen bilerek öldürmediler” şeklinde tercüme edilmesi bizce âyetin mânâsının anlaşılmasını daha da kolaylaştıracaktır. Zira buradaki “yakinen” lafzı dilci müfessirler tarafından bir birinden farklı vecihlerle açıklanmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: Birincisi, mahzup mevsufun sıfatıdır. Bu durumda âyetin takdiri “*وما قتلوه قتلا*” *Yakinen bilinen bir ölümle öldürmediler, manasına gelir ki, şüpheli bir ölümle öldürdüler*” demektir. İkincisi, Kelime âmili hazfedilmiş mef’ûlün mutlak olarak “*وما تيقنوا يقينا*” yakinen bilemediler demektir. Üçüncüsü, “*وما قتلوه*” deki fiilin fâilinden hal olarak “*وما تيقنوا متيقنا لقتله*” *Onu öldürdüklerini tam olarak bilemediler*” demektir (Uceylî, 1987) ki bu şıklardan bizce en doğru olanı da budur.

²⁷ (وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ) Araf: 7/56.

²⁸ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ (عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا) Nisa: 4/57.

6. Sonuç

Tefsîr usûlüyle ilgili kaynaklarda müfessire lazım olan ilimler içerisinde Arap dili ilk sıralarda zikredilmiş, Kur'ân'ın anlaşılmasının Arapça'nın bilinmeden mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Bu yüzden Kur'ân ilimleri içerisinde lüğavî ilimler, diğerlerine nazaran ciddî bir yekûn teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerim Arap diliyle indirilmiş olup anlaşılması da Arap dilinin kaidelerinin bilinmesiyle ve bunların Kur'ân'a tatbik edilmesiyle olacaktır. Dil âlimlerinin içtihadıyla sabit olan bu kâidelerin Kur'ân'ın anlaşılmasında ciddî mânâda bir rol üstlendikleri; ancak onlar üzerinde mutlak bir otoriteye sahip olmadıkları da söylenebilir.

Nahiv ilminin bu ilimler içerisinde tartışmasız bir mevkide olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan nahiv, yerine göre dînî ilimlerden sayılmıştır. Nahiv ilminin en önemli cephesi ise hareke, harf ve hazif cinsinden olan i'râbî veçhesidir. Zira ilâhî kelâmın sentaks yapısının olduğu kadar, i'câz ve belâgatının de bilinmesi ancak nahiv ilmiyle mümkündür. Dolayısıyla nahiv ilmi iyice bilinmeden Kur'ân'ın i'câzı da anlaşılabilir. Bundan dolayı nahiv, lüğavî ilimlerin merkezi ve membaı durumundadır. Zuhuru Hz. Peygamber dönemine kadar uzanan dilde ve kırâatte meydana gelen yanlışların (lahin) giderek çoğalması üzerine Hz. Ali'nin direktifleriyle nahiv ilmi tâbiûn devrinin en büyük dil âlimlerinden birisi olan Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 68/688) tarafından ilk defa vaz' edilmiştir. Diğer lüğavî ilimlerin tedvîni de bunu takip etmiştir.

Apaçık bir Arapça ile indirilen Kur'ân'ın ve fasih Arap dilinin en bâriz bir husûsiyeti olan i'râb, Arap dilinin diğer dillerden ayrıldığı en önemli vasfıdır. Onun bu niteliği sayesinde kelâmın anlamının büyük çapta belirlendiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla i'râb sadece kelimelerin sonlarının hareke yahut bir harf ile değişmesinden ibaret değildir. Dil âlimlerinin büyük çoğunluğu, i'râbın anlama delâlet ettiği konusunda ittifak halindedir. Ancak mücerret dil, kitap, sünnet, icmâ gibi diğer deliller ve karineler olmadan sırf gramer kâidelerinin anlama delâletleri tam bir kesinlik ifade etmemektedir. Zira i'râbî delâlet, diğer aklî deliller gibi zannî bir delildir; ancak diğer delillerle birlikte bir anlam ifade edebilir.

İ'râb müşkillerine gelince Allah'ın kitâbında karşılaşılan hiçbir müşkil çözümsüz değildir. Müteşâbihât dışında bunların çözümü konusunda yasaklama değil, teşvik vardır. Üstelik bu konuda pek çok alternatif mevcuttur. Doğrusu, ilâhî kelâm bizzat müşkilin kaynağı değildir. Râzî'nin ifadesiyle, "Müşkilin en büyük sebebi insanın bizzat kendisidir; dolayısıyla bir müfessir buna inanarak işe başlamalıdır."

7. Kaynakça

- AKK, A. (1994). Usulü't-Tefsîr ve Kavâidüh. Beyrut: Dâru'n- Nefâis,
- ALAYİNİ, M. (2010). Câmiu'd-Dürûsi'l-Arabiyye (Tahk. Ali Süleyman). Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.
- ÂLUSÎ, Ş. Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l- Azîm. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- BEĞAVÎ, M. (1987). Meâlimu't-Tenzîl. (Tahk. Abdürrahman el-Akk vd.). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- BEKDEMİR, S. (2017). Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi Sadruşşeria. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- BEYZAVÎ, N. (2013) Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, Beyrut: Darulmarife.
- BİRGİVÎ, M. (1969). İzhâr, (Tam Kayıtlı Nahiv Cümlesi içinde) İstanbul: Eser Kitabevi.
- BUHARÎ, İ. el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- CERRAHOĞLU, İ. (2012). Tefsir Usulü, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- CEVHERÎ, İ. (1979). Tâcu'l-Lüğa ve Sihâhu'l- Arabiyye (Tahk. Ahmed Abdulgafûr Attâr). Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn.
- CİVELEK, Y. (2003). Arap Dilinde İ'râb Olgusu, Ankara: Araştırma Yayınları.
- ÇAĞIL, N. (2007). Kur'ân Belâgati ve Fonetigi Yönünden Kırâatler (Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum: AÜSBE.
- EBU'S-SUUD, M. İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm (Haz. Muhammed Abdullatif). Mısır: Mektebetü ve Matba'atu Muhammed Ali Sabîh.
- ENDELUSÎ. (2001). el-Bahru'l-Muhît (Tahk. Adil Ahmed Abdulmevcûd). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- İlmiyye.
- HALEBÎ, S. (1986). ed-Dürü'l-Masûn fî Kitâbillahi'l-Meknûn (Tahk. Ahmed Muhammed el-Harrât). Dimaşk: Dâru'l-Kalem.
- HARİRÎ, K. (2005). Şerhu Mülhati'l-İ'râb. (Yay. Haz. Kamil Mustafa Hindavi) Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- HEYET. (2012). Mucmûatü Havâşî Molla Câmî. (Haz. Ali Rıza Kaşlı / Bekir Sırmabıyikoğlu) İstanbul: Mektebetü Yasin.
- İBN ATİYYE. (1999). el-Muharraru'l-Vecîz (el-Mektebetü'ş-Şâmile).
- İBNU'L-ENBARÎ. (1999). Esrâru'l-Arabiyye. Beyrut: Daru'l-Erkam.
- İBNÜ'L-CEVZÎ. Nakdü'l-İlim ve'l-Ulemâ / Telbîsü İblîs (Haz. Muhammed Müsîr ed-Dimaşkî). Kâhire ts.
- İBNU'L-ENBARÎ. el- İnsâf fî Mesâli'l-Hilâf (Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulcebbâr). Mısır: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- İBN HİŞAM. Muğnî'l- Lebîb (Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid). yy. ts.
- İBN HACİB. (2005). el-İzâh fî Şerhi'l-Mufassal (Tahk. İbrahim Muhammed Abdullah). Dimaşk: Dâru Sa'diddin.
- İBN HALEVEYH. (1992). İ'râbu'l-Kırâ'âtü's-Seb' ve İlelühâ. (Tahk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymeyn). Kâhire: Mektebetü'l-Hancı.
- İBN HANBEL. (1313 h.) Müsned. Kahire: Meymeniyye.

- İBN MÜNEYYİR. İntisaf (Keşşâf'ın kenarında). Beyrut: Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî.
- İBN SÎDE, A. (2000). el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam (A. Hindâvî, Tah.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- KALKAŞANDÎ, A. (1963). Vezaretü's-Sekafe. Kâhire.
- KARAHİSÂRÎ, M. (ty). Ahteri-i Kebir. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- KARA, O. (2014). Kur'an'da Cehennem. İstanbul: Ravza Yayınları.
- KARAGÖZ. M. (2010). Dilbilimsel Tefsîr ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- KIVÂMÜSSÜNNE, İ. (1995). İ'râbu'l-Kur'an. yy.
- KUMMÎ, N. H. (1970). Garîbu'l-Kur'an ve Regâibu'l-Furkân (İ. Atve, Tah.). Mısır: Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- KURTUBÎ, M. (1964). el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'an (A. Berdûnî, Tah.). Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- LAŞÎN, A. (ty.). et-Terâkîbu'n-Nahviyye mine'l-Vicheti'l-Belâğiyye inde Abdilkâhir. Riyad: Dâru'l-Mirye.
- LEBEDÎ, M. (1978). Eseru'l-Kur'an ve'l-Kırâ'ât fi'n-Nahvi'l-Arabî. Kuveyt: Dâru'l-Kütübi's-Sekâfe.
- MÂTURÎDÎ, M. (2004). Te'vîlâtü Ehli's-Sünne (F. Y. Haymî, Tah.). Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.
- MEKKÎ, E. (2003). Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an (H. S. Dâmin, Tah.). Dimeşk: Dâru'l-Beşâir.
- MUCÂŞİÎ, A. (2007). en-Nüket fi Meânî'l-Kur'ânî'l-Kerîm (A. A. Tavîl, Tahk.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- MÜSLİM, H. (1924). el-Câmiu's-Sahîh bi Şerhi'n-Nevevî. Kâhire: el-Mektebetü'l-Mısriyye.
- OKIÇ, M. T. (1995). Tefsîr Usûlünün Bazı Meseleleri. İstanbul: Nun Yayıncılık.
- RÂZÎ, M. (1985). Mesâilu'r-Râzî ve Ecvibetuhâ min Garâib-i Âyi't-Tenzîl (İ. Atve, Tah.). Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- RÛMÎ, F. (1997). İtticâhâtü't-Tefsîr fi'l-Karnî'r-Râbi' Aşar. Riyad: Müessesetu'r-Risâle.
- SÂFÎ, M. (1418 h). el-Cedvelü fi İ'râbi'l-Kur'an. Dimeşk: Daru'r-Ruşd.
- SÂMİRRAÎ, F. (2003). Meânî'n-Nahv. Amman: Daru'l-Fikr.
- SÎBEVEYH, A. (1966). el-Kitâb (A. M. Harun, Tah.). Kâhire: Mektebetü'l-Hancî.
- SUYÛTÎ, A. C. (1985). el-Eşbâhu ve'n-Nazâir fi'n-Nahvi (A. S. Mükerrrem, Tah.). Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.
- SUYÛTÎ, A. C. (1978). el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an. Mısır.
- ŞENKÎTÎ, M. (ty.). Hediyetü'l-Muğîs fi Ümerâi'l-Mü'minîn fi'l-Hadis. Yy.
- ŞÂTİBÎ, İ. (2000). el-İtisâm (M. Halîbî, Tah.). Beyrut.
- TAFTAZÂNÎ, M. (2009). Şerhu'l-Akâid. Karachi: Mektebetü'l-Büşrâ.
- TAYYÂR, M. (2000). et-Tefsîru'l-Lüğavî li'l-Kur'ânî'l-Kerîm. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî.
- TÛSÎ, M. (1409). et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'an (A. Habîb, Tah.). yy. Mektebetü'l-Âlemi'l-İslâmî.

- UCEYLÎ, C. S. (1987). el-Uceylî ale'l-Celâleyn el-Fütûhâtü'l-Îlâhiyye. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- UDAYME, M. (ty.). Dirâsât li Üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerim. Yy. Daru'l-Hadis.
- UKBERÎ, A. (1979). İmlâu mâ Menne bihi'r-Rahmân min Vücûhi'l-Î'râbi ve'l-Kırâ'ât fi Cemî'l-Kur'ân. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- UKBERÎ, A. (2001). el- Lübâb fi İleli'l- Binâi ve'l-Î'râb (G. Muhtar, Tah.). Beyrut: Dâru'l-Fikri'l- Muâsır.
- UKBERÎ, A. (1992). Mesâilu'l- Hilâfiyye fi'n- Nahv (M. Hulvânî, Tah.). Halep: Dâru'ş-Şarki'l-Arabî.
- YERİNDE, Â. (ty.). Müşkil Âyetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat. Konya: SÜİFD. (Sayı: 16)
- ZECCÂC, İ. (1988). Meânî'l Kur'ân ve İ'râbuh (A. A. Çelebi, Tah.). Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- ZERKÂNÎ, M. (1996). Menâhilu'l-irfân fi Ulûmi'l-Kur'ân (F. A. Zemerli, Tah.). Beyrut: Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî.
- ZERKEŞÎ, B. (1988). el- Burhân fi Ulûmi'l- Kur'ân (M. A. Atâ, Tah.). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- ZEMAHŞERÎ, M. (ty.). el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve'l- Ekâvîl Vücûhi't-Te'vîl. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- ZEMAHŞERÎ, M. (2009). Esâsü'l-Belâğa. Dimeşk: Dâru'n-Nefâis.